

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

ГУТОРОВ Андрій Олександрович

доктор економічних наук, професор,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
<https://orcid.org/0000-0002-6881-4911>
e-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

ГРОШЕВ Сергій

Управління Державної казначейської служби у Київському районі м. Харкова Харківської області
<https://orcid.org/0000-0002-4395-2592>
e-mail: SergeyGroshev1970@gmail.com

ГРОШЕВ Андрій

Сумський національний аграрний університет
<https://orcid.org/0009-0006-9342-7071>
e-mail: Groshev.Andrey17@gmail.com

В умовах капіталізму кінцевою метою діяльності підприємця, фермера є одержання прибутку, який виступає основним джерелом розширеного відтворення. Основою сільськогосподарського виробництва є земля – специфічний актив, який до цього часу повною мірою не включений в економічний і господарський обіг. Зважаючи на особливості землі як засобу виробництва, її капіталізація відбувається нерівномірно, а вартість здебільшого недооцінена. Встановлено, що під економічною ефективністю використання земельних ресурсів необхідно розуміти загальний рівень фермерського господарювання на землі, що характеризується максимумом виробленої продукції при мінімумі витрат з розрахунку на одиницю земельної площі. У такому разі економічний ефект виражає затрати ручної і уречевленої праці, а також обумовлений економічною родючістю ґрунту. Показано, що економічна ефективність не залежить від форми реалізації економічних і земельних відносин. У розробленій типології ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств базовими її видами визначено економічну, екологічну, соціальну й техніко-технологічну ефективність. Залежно від сфери поєднання економічних інтересів формується еколого-економічна, соціально-економічна, виробничо-економічна та соціально-еколого-економічна ефективність землекористування. Остання водночас є іманентною раціональному використанню земельних ресурсів фермерських господарств. Для оцінювання рівня використання земельних ресурсів фермерських господарств нами удосконалено систему показників, що дає змогу якісно і кількісно характеризувати відповідний стан земель залежно від конкретного виду ефективності. Основою цієї системи є факторні (еколого-ландшафтний стан земель та інтенсивність використання земельних ресурсів) та результативні (ефективність використання землі як засобу виробництва й об'єкта господарювання) групи показників. Своєю чергою результативні показники поділяються на натуральні й вартісні, охоплюючи загальні, частинні й допоміжні набори індикаторів, що характеризує систему як цілісну, придатну для стратегічного планування й аналізу. Підтверджено, що для оцінювання ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств слід використовувати такі основні методи: розрахунково-конструктивний; метод порівнянь; балансовий метод; індексний метод; метод ланцюгових підстановок; факторний аналіз; функціонально-вартісний аналіз; нормативний метод; метод експертних оцінок; графічний метод; економіко-математичні методи.

Ключові слова: земельні ресурси; ефективність; ефективність землекористування; фермерське господарство; управління земельними ресурсами; земля; економічний ефект; прибуток.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR ASSESSING THE EFFICIENCY OF FARM LAND USE

HUTOROV Andrii

NSC "Institute of Agrarian Economics"

GROSHEV Serhii

State Treasury Service Administration in Kyiv District of Kharkiv City of Kharkiv Region

GROSHEV Andrii

Sumy National Agrarian University

Under capitalism, the final goal of an entrepreneur or farmer is to make a profit, which is the main source of expanded reproduction. The basis of agricultural production is land - a specific asset that is still not fully included in economic and business turnover. Given the peculiarities of land as a means of production, its capitalization is uneven, and its value is mostly underestimated. It has been identified that the economic efficiency of land resources use should be understood as the overall level of farming on land, characterized by the maximum output at the minimum cost per unit of land area. In this case, the economic effect expresses the costs of manual and capitalized labor, and is also determined by the economic fertility of the soil. It has been shown that economic efficiency does not depend on the form of realization of economic and land relations. In the developed typology of land use efficiency of farms, the basic types of efficiency are economic, environmental, social, technical and technological one. Depending on the sphere of combination of economic interests, the ecological and economic, socio-economic, production and economic, and socio-ecological and economic efficiency of land use can be formed. The latter is at the same time

immanent in the rational use of land resources of farms. To assess the level of land use of farms, we have improved the system of indicators that allows us to qualitatively and quantitatively characterize the relevant state of land depending on a particular type of efficiency. This system is based on factor (ecological and landscape condition of land and intensity of land use) and resultant (efficiency of land use as a means of production and an object of management) groups of indicators. In turn, the resultant indicators are divided into natural and cost ones, covering general, partial and supplementary sets of indicators, which characterize the system as a coherent one suitable for strategic planning and analysis. It has been confirmed that the following main methods should be used to assess the efficiency of land resources use by farms: calculation and design method; comparison method; balance method; index method; chain substitution method; factor analysis; functional and cost analysis; normative method; method of expert assessments; graphical method; economic and mathematical methods..

Key words: land resources; efficiency; land use efficiency; farming; land management; land; economic effect; profit.

ГУТОРОВ, А., ГРОШЕВ, С., & ГРОШЕВ, А. (2024). ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ. *Development Service Industry Management*, (3), 134–140. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(20\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(20))

HUTOROV, A., GROSHEV, S., & GROSHEV, A. (2024). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR ASSESSING THE EFFICIENCY OF FARM LAND USE. *Development Service Industry Management*, (3), 134–140. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(20\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(20))

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В капіталістичних умовах кінцевою метою діяльності підприємця, фермера є одержання прибутку, який виступає основним джерелом розширеного відтворення. Основою сільськогосподарського виробництва є земля – специфічний актив, який до цього часу повною мірою не включений в економічний і господарський обіг. Зважаючи на особливості землі як засобу виробництва, її капіталізація відбувається нерівномірно, а вартість здебільшого недооцінена. Відтак вже не одне століття у наукових колах точиться дискусія щодо ефективності використання земельних ресурсів і капіталу землі в сільському господарстві, зокрема і залежно від форм власності і господарювання. Тому обрана тема статті є актуальною і доточною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розв'язанню проблем ефективності використання земельних ресурсів, зокрема і у фермерських господарствах України, у різний час присвятили свої праці В. Андрійчук, В. Амбросов, Д. Бабміндра, В. Будзьяк, О. Будзьяк, А. Даниленко, Й. Дорош, О. Дорош, В. Горлачук, В. Збарський, М. Зось-Кіор, М. Кісіль, О. Корчинська, О. Лазарева, В. Липчук, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Назаренко, Л. Новаковський, О. Новоторов, В. Русан, П. Саблук, М. Соловійов, А. Сохнич, М. Ступень, М. Федоров, О. Шпикуляк та багато інших вчених. У результаті було сформовано теоретичний базис ефективності, сутність ефективності раціонального використання земельних ресурсів, розроблено стратегічні напрями підвищення ефективності землекористувань, досліджено процеси оцінки й капіталізації земель, а також моделі включення їх у господарський оборот тощо.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Водночас, потребують систематизації теоретико-методичні засади оцінювання ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств в частині типологізації ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація теоретико-методичних засад оцінювання ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дефініція «ефективність» походить від терміну «ефект», маючи етимологічним підґрунтям латинське «effectus», що означає результат певної дії. В економічному сенсі ефект – це «кількісна та якісна характеристика впливу елементів економічної системи на результативність її функціонування» [1, с. 506]. Оскільки економічний ефект існує переважно в грошовій формі, то автори «Економічної енциклопедії» ототожили його з грошовим доходом [1, с. 506]. На думку В. Андрійчука, «ефектом від економічної діяльності суб'єктів господарювання може бути будь-який результат, одержаний у процесі такої діяльності, але за умови, що він (результат) відповідає її цілям і завданням» [2, с. 12]. Однак, з погляду суб'єкта господарювання величина ефекту не несе відомостей про те, скільки ресурсів було витрачено на його одержання, чи є діяльність економічно доцільною і якою мірою задовольнилися інтереси голови фермерського господарства й членів його родини. Зіставивши величину економічного ефекту господарської діяльності з понесеними на його отримання витратами одержують ефективність (лат. «effectivus») таких дій.

Загалом під економічною ефективністю розуміють «досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці» [3, с. 508]. Вона є формою прояву закону економії часу, характеризує підвищення продуктивності праці. У ДСТУ ISO 9000:2015 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» поняття «ефективність» і «результативність» розмежовують: ефективність являє собою «співвідношення між досягненим результатом і використаними ресурсами», а результативність – «ступінь реалізації запланованих робіт і досягнення запланованих результатів» [3, с. 16]. На думку лауреатів Премії Шведського державного банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля П. Самуельсона й В. Нордхауса, економічна ефективність характеризує такий стан економічної системи, коли виробляють максимальну кількість якісних товарів і послуг, беручи до уваги рівень розвитку технологій та обмеженість ресурсів [4, с. 4]. Іншими словами, виробництво є ефективним у разі перевищення економічних вигід (величини ефекту) над витратами, а максимум ефективності досягається при максимумі доходів і мінімумі витрат.

Як показує практика господарювання, економічна ефективність не залежить від форми реалізації економічних відносин й типу економічної формації. Економічна ефективність є всезагальною, показує рівень окупності й віддачі витрат у сфері матеріального виробництва. Ми поділяємо наукову позицію М. Кісіля, який вважає, що «бізнес і неефективність – несумісні»; до того ж агробізнес не може бути успішним «без відповідних знань теорії та методології ефективності» [5, с. 4]. Зважаючи на значення землі у розвитку фермерських господарств вважаємо, що у методології економічної ефективності сільгоспвиробництва провідне місце має належати ефективності використання земельних ресурсів, тому що саме від неї у підсумку залежать ефективність діяльності фермерського господарства, а також результативність всього аграрного виробництва на регіональному і національному рівнях.

Учений Я. Лютий вважає, що ефективність використання земельних ресурсів характеризує відносини між членами суспільства щодо землекористування, вкладеними під час цього ресурсами й здобутими результатами [6, с. 95]. Іншими словами, цей підхід розширює зміст ефективності на сферу рентних відносин. Водночас потрібно розмежовувати ефективність використання землі як основного засобу виробництва і як об'єкта господарювання. У першому випадку мова йде про співвідношення отриманої продукції з одиниці площі та відповідних понесених витрат живої та уречевленої праці, а також частки капіталізованої земельної ренти. При цьому слушно є думка М. Руденка, що «енергією прогресу» є перетворена в різний спосіб сонячна енергія [7]. Відтак ефективність являтиме собою відношення енергії у виробленій продукції рослинництва до сукупного енергетичного еквіваленту землі, праці й капіталу, витраченого на її створення. Врахування продукції тваринництва дещо завищує ефективність використання землі як основного засобу виробництва, приводить до подвійного рахунку, тому що до валової продукції рослинництва вже включена частина кормів, зокрема й з природних сіножатей і пасовищ. В другому випадку ефективність є співвідношенням кінцевих результатів фермерського господарювання до його загальної земельної площі.

Аналіз наукових праць з проблем ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств дав змогу типологізувати ефективність землекористування, встановити взаємозв'язки між її видами (рис. 1).

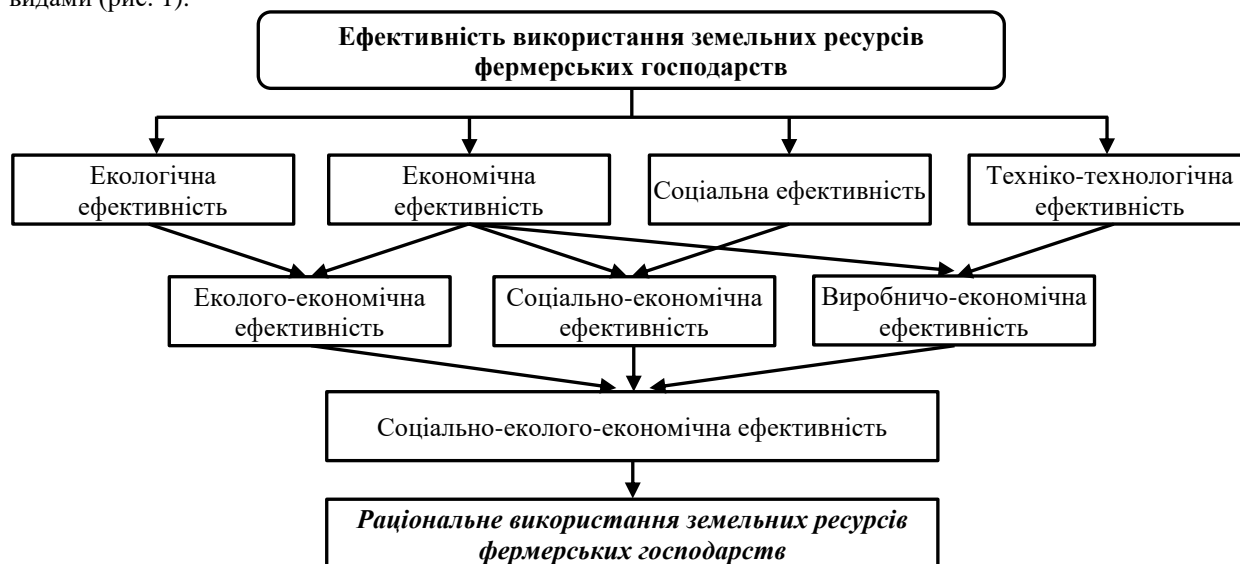

Рис. 1. Типологія ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств
Джерело: узагальнили автори [8, с. 78].

Так, під економічною ефективністю використання земельних ресурсів необхідно розуміти загальний рівень фермерського господарювання на землі, що характеризується максимумом виробленої продукції при мінімумі витрат з розрахунку на одиницю земельної площі. У такому разі економічний ефект виражає затрати ручної

і уречевленої праці, а також обумовлений економічною родючістю ґрунту. З огляду організації виробництва, дискусійним питанням є врахування продукції тваринництва під час здійснення відповідних розрахунків.

Екологічна ефективність використання земельних ресурсів являє собою «ступінь раціональності діяльності людини на землі, результативність екологічних заходів щодо запобігання збиткам, які завдає виробництво» [9, с. 53]. Відтак, екологічна ефективність землекористування характеризує динаміку економічної родючості ґрунтів, що обумовлює приріст або зниження обсягів і якості виробленої сільськогосподарської продукції з урахуванням здійснених витрат на забезпечення раціонального і екологічнобезпечного використання землі. Для підвищення екологічної ефективності використання земельних ресурсів В. Будзяк пропонує сприяти фермерським господарствам в одержанні промислово-відпрацьованих земель і надання їм пільг для здійснення заходів з сільськогосподарської рекультивації. Водночас фермери повинні впроваджувати контурне землевпорядкування, ґрунтозахисні сівозміни, смугове розташування культур на схилі землях, комплекси протиерозійних агротехнічних, лісомеліоративних, ґрунтозахисних заходів, підтримувати бездефіцитний баланс гумусу й поживних речовин у ґрунті [10, с. 74–75] тощо.

Поєднання критеріїв максимуму виробництва продукції з одиниці земельної площі та збереження родючості ґрунту формує еколого-економічну ефективність і характеризує економічну окупність виробничо-екологічних витрат фермерського господарства під час землегосподарювання.

Соціальна ефективність використання земельних ресурсів, як зазначив М. Зось-Кіор, являє собою «рівень задоволення потреб колективу підприємства, а також його власників у засобах і умовах життєзабезпечення» [11, с. 72]. Іншими словами, соціальна ефективність виражає міру відповідності результатів господарської діяльності на землі інтересам фермера, членів його родини та найманих працівників фермерського господарства.

На макрорівні соціальна ефективність землекористування характеризується через механізми розподілу і привласнення земельної ренти й квазіренти, вплив земельних відносин на стабільність суспільства і справедливість розв'язання земельних питань на користь більшості громадян. До того ж, на думку колективу вчених на чолі з П. Борщевським, соціальна ефективність використання землі полягає в її здатності забезпечувати населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною, брати участь у задоволенні потреб всього людства [12].

Поєднання приватно-господарського й суспільного інтересів знаходить свій прояв у соціально-економічній ефективності, яка показує рівень задоволення у процесі раціонального використання земельних ресурсів суспільних потреб та забезпечення умов для розширеного відтворення виробництва сільськогосподарської продукції.

Одне з визначальних місць у системі ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств належить техніко-технологічній ефективності. З одного боку, вона характеризує можливість фермерського господарства виробити певну кількість сільськогосподарської продукції, використовуючи для цього наявний природно-ресурсний потенціал. З іншого боку, як зазначив В. Андрійчук, вона є «результатом взаємодії факторів виробництва з живими організмами, які використовуються в сільгоспвиробництві» [2, с. 21]. Формування економічного ефекту при цьому відбувається під дією природних чинників (клімат, погодні умови, стан родючості ґрунту), що своєю чергою обумовлюють різний рівень реалізації виробничого потенціалу садивного матеріалу. Отже, один і той самий економічний ефект можна отримати за різної інтенсивності виробництва, а економічна ефективність до того ж залежатиме від оптимального сполучення землі, праці, капіталу, техніки й технологій в конкретний момент часу.

Різновидом техніко-технологічної ефективності використання земельних ресурсів є природно-виробнича ефективність, яка, на думку О. Будзяк, вказує на ступінь реалізації потенційної урожайності сільськогосподарських культур у певних умовах виробництва [13, с. 11].

Якщо техніко-технологічна ефективність використання земельних ресурсів характеризується здебільшого натуральними показниками, то її поєднання з витратним і ціновим механізмами (економічна ефективність) дає змогу визначити виробничо-економічну ефективність землекористування у вартісному і відносному вираженні.

Крім вищезазначених видів ефективності використання земельних ресурсів, окремі вчені неправомірно пропонують виокремлювати й інші види ефективності. Так, О. Гаража вважає, що є природна, структурна, витратна, енергетична, інвестиційна, синергетична ефективність землекористування [14, с. 56–57]. Під природною родючістю вона розуміє «результативність, що забезпечується природною родючістю, розташуванням до ринків збуту, кліматом, рельєфом, конфігурацією поля» тощо; під структурною – «результативність, яка базується на інтенсивності використання сільгоспугідь»; під витратною – «результат, отриманий завдяки наявному рівню та структурі витрат під час виробництва продукції»; під енергетичною – «результативність від використання наявних енергетичних потужностей»; під інвестиційною – «результативність від вкладення коштів (інвестицій) у ресурси» [14, с. 57]. Цілком очевидно, що такий підхід є абсолютно необґрунтований, повною мірою протирічить сутності землі, її ролі в сільськогосподарському виробництві, а також змісту дефініції «ефективність».

Узагальненням економічної, екологічної, соціальної й техніко-технологічної ефективності є соціально-еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів фермерських господарств, яка

показує інтегральну ефективність від землегосподарювання в конкретних природно-економічних умовах, з урахуванням техніко-технологічного розвитку фермерського господарства й дотримання екологічних принципів ведення ним сільськогосподарського виробництва, характеризуючи при цьому рівень задоволення соціально-економічних інтересів фермера, членів його родини, землевласників-орендодавців, найманих працівників і жителів села.

Своєю чергою соціально-еколого-економічна ефективність землекористування тісно пов'язана з категорією раціонального використання земельних ресурсів фермерських господарств. Як зазначив В. Русан, раціональне сільськогосподарське землекористування – це «науково обґрунтоване використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, спрямоване на досягнення максимального ефекту в процесі господарювання, з урахуванням їх якісних характеристик і конкретних природно-економічних умов виробництва та дотримання екологічних вимог» [15, с. 27]. На нашу думку, такий підхід вченого є дискусійним, тому що далеко не повною мірою характеризує сутність сільськогосподарського землекористування й раціонального використання землі. Так, по-перше, автор не врахував, що інтенсифікація сільгоспвиробництва, яка необхідна для максимізації ефекту господарювання, не має призводити до погіршення якості земель. По-друге, раціональність землекористування в сільському господарстві не повинна обмежуватися лише сферою сільгоспвиробництва, тому що земля є і просторовим базисом розміщення продуктивних сил. Тому раціональність має також передбачати доцільність виробничого і невиробничого використання земельних ресурсів, містити в собі імператив цільового використання земель сільськогосподарського призначення тощо.

Економічними інструментами раціонального використання земель є нормативна грошова оцінка, плата за землю, земельний податок, рентні платежі, пільгові кредити, а також цільові компенсаційні виплати з бюджету [16].

Для оцінювання ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств слід використовувати такі основні методи: розрахунково-конструктивний; метод порівнянь; балансовий метод; індексний метод; метод ланцюгових підстановок; факторний аналіз; функціонально-вартісний аналіз; нормативний метод; метод експертних оцінок; графічний метод; економіко-математичні методи.

Серед економіко-математичних методів найбільшого поширення в сфері економіки землекористування фермерських господарств набули такі: статистичний аналіз; методи математичного програмування; нейромережеве моделювання.

Для оцінювання рівня використання земельних ресурсів фермерських господарств необхідна система показників, що має якісно і кількісно характеризувати відповідний стан земель залежно від конкретного виду ефективності (рис. 2).

Рис. 2. Система показників використання земельних ресурсів фермерських господарств

Джерело: узагальнили автори [8, с. 87].

Наведена система показників є цілісною, дає змогу всебічно оцінити ефективність і раціональність використання земельних ресурсів фермерських господарств, придатна для стратегічного планування й аналізу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Економічна ефективність не залежить від форми реалізації економічних і земельних відносин. У розробленій типології ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств базовими її видами визначено економічну, екологічну, соціальну й техніко-технологічну ефективність. Залежно від сфери поєднання економічних інтересів формується еколого-економічна, соціально-економічна, виробничо-економічна та соціально-еколого-економічна ефективність землекористування. Остання водночас є іманентною раціональному використанню земельних ресурсів фермерських господарств.

Для оцінювання рівня використання земельних ресурсів фермерських господарств нами удосконалено систему показників, що дає змогу якісно і кількісно схарактеризувати відповідний стан земель залежно від конкретного виду ефективності. Основою цієї системи є факторні (еколого-ландшафтний стан земель та інтенсивність використання земельних ресурсів) та результативні (ефективність використання землі як засобу виробництва й об'єкта господарювання) групи показників. Своєю чергою результативні показники поділяються на натуральні й вартісні, охоплюючи загальні, частинні й допоміжні набори індикаторів, що характеризує систему як цілісну, придатну для стратегічного планування й аналізу.

Перспективами подальших розвідок є проведення комплексного оцінювання і моделювання ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств.

Література

1. Економічна енциклопедія / ред. рада: Б.Д. Гаврилишин [та ін.]. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 964 с.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
3. ДСТУ ISO 9000:2015. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 45 с.
4. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. New York: McGraw-Hill, 2010. xxiv, 719 p.
5. Кісіль М.І. Теоретико-методологічні засади оцінок ефективності агробізнесу. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 36 с.
6. Liutyi Ya.I. (1991). Forecasting and Planning of Land Resources Usage. Kyiv: "USKhA".
7. Руденко М.Д. Енергія прогресу: нариси з фізичної економії. Київ: Молодь, 1998. 527 с.
8. Гуторов А.О., Гуторов О.І., Грошев С.В. Управління ефективністю використання земельних ресурсів фермерських господарств: теорія та практика сталого землекористування / за заг. ред. А.О. Гуторова. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 224 с.
9. Корчинська О.А. Ефективність використання сільськогосподарських угідь: теоретичний і практичний аспекти. *Землеустрій і кадастр*. 2008. № 1. С. 52–59.
10. Будзяк В.М. Сільськогосподарське землекористування: проблеми та шляхи їх вирішення. Київ: Аграр Медіа Груп, 2011. 299 с.
11. Зось-Кіор М.В. Національні та інтеграційні аспекти управління земельними ресурсами аграрного сектора економіки. Запоріжжя: ТОВ НВК «Інтер-М», 2015. 348 с.
12. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону / П.П. Борщевський [та ін.]. Київ: Аграрна наука, 1998. 240 с.
13. Будзяк О.С. Наукові основи регіонального сільськогосподарського землекористування (на прикладі Львівської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01. Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ: РВПС, 2002. 19 с.
14. Гаража О.П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 52–60.
15. Русан В.М. Економіка раціонального сільськогосподарського землекористування. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 200 с.
16. Гуторов О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика. Харків: «Едема», 2010. 405 с.

References

1. Havrylyshyn B.D. (ed.). (2000). Economic Encyclopedia. Vol. 1. Kyiv: "Akademiia".
2. Andriichuk V.G. (2005). Efficiency of Agricultural Enterprises: Theory, Methodology, Analysis. Kyiv: "KNEU".
3. DSTU ISO 9000:2015. (2016). Quality Management Systems. Main Provisions and Glossary of Terms. Kyiv: SE "UkrNDNTS".
4. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. (2010). Economics. New York: McGraw-Hill.
5. Kisil M.I. (2015). Theoretical and Methodological Framework for Assessing Agribusiness Effectiveness. Kyiv: NSC "IAE".
6. Liutyi Ya.I. (1991). Forecasting and Planning of Land Resources Usage. Kyiv: "USKhA".
7. Rudenko M.D. (1998). The Energy of Progress: Essays on Physical Economy. Kyiv: "Molod".
8. Hutorov A.O., Gutorov O.I., Groshev S.V. (2020). Management of Efficiency of Land Resources Using in Farms: Theory and Practice of Sustainable Land Use. Kharkiv: "Madryd Publishing".

-
9. Korchynska O.A. (2008). Efficiency of Agricultural Land Use: Theoretical and Practical Aspects. *Land Management and Cadastre*, 1, 52–59.
 10. Budziak V.M. (2011). *Agricultural Land Use: Problems and Pathways to Their Solution*. Kyiv: “Agrar Media Group”.
 11. Zos-Kior M.V. (2015). *National and Integration Issues of Land Management in the Agrarian Sector of the Economy*. Zaporizhzhia: LLC “NVK “Inter-M”.
 12. Borshevkyi P.P. (ed.). (1998). *Increasing Efficiency of Use, Reproduction and Protection of Land Resources in the Region*. Kyiv: “Ahrama nauka”.
 13. Budziak O.S. (2002). *Scientific Bases of Regional Agricultural Land Use (On the Example of Lviv Region): PhD Thesis Abstract*: 08.08.01. Kyiv: The Council for Productive Forces of Ukraine of the NAS of Ukraine.
 14. Garazha Y.P. (2016). *Types and Indicators of Agricultural Land Using Efficiency in Land Resources Management of Ukraine*. *Economy and Society*, 3, 52–60.
 15. Rusan V.M. (2009). *Economics of Rational Agricultural Land Use*. Kyiv: NSC “IAE”.
 16. Gutorov O.I. (2010). *Problems of Sustainable Land Use in Agriculture: Theory, Methodology, Practice*. Kharkiv: “Edema”.